

The Role of the Arbaeen Procession in Public Diplomacy of Iran

Habibullah Golmohammadi¹, Ebrahim Muttaqhi², Keyhan Barzegar³

¹ Ph.D., Student, Department of International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. G.Mohamadi1357@gmail.com

² Professor, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding author). Emottaghi@ut.ac.ir

³ Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Kbarzegar@hotmail.com

Abstract

This research aims to investigate the role of the Arbaeen procession in strengthening the public diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the region and the international system. The study, with an applied goal and a descriptive-analytical nature, suggests that the Arbaeen procession, with elements such as promoting a culture of resistance and anti-arrogance, strengthening Islamic unity, and globalizing the geopolitical significance of Shiism, contributes to enhancing soft power. Consequently, it strengthens the public diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the Islamic world and the international system. The research findings emphasize the redirection of Iran's foreign policy and value-oriented relations with Islamic countries, particularly in the surrounding environment, especially in Iraq, concerning the specific phenomenon of Arbaeen. Given that the necessary conditions and foundations for strengthening the discourse of the Shiite Crescent are provided through rituals such as the Arbaeen procession and the culture of pilgrimage, considering the global reception in the Islamic world, theoretical conclusions suggest incorporating Arbaeen-like rituals into the theoretical framework of diffusion by researchers in Arbaeen studies.

Keywords: Arbaeen, Procession, Shiite Discourse, Foreign Policy, Public Diplomacy, Cultural Diplomacy, Soft Power.

Received: 2021-11-30 ; Received in revised form: 2021-12-23 ; Accepted: 2022-01-10 ; Published online: 2022-01-12
<https://doi.org/10.22034/sm.2021.543986.1784>

© the authors

<http://sm.psas.ir/>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

نقش راهپیمایی اربعین در دیپلماسی عمومی ایران

حبیب‌الله گل محمدی^۱، ابراهیم متقی^۲، کیهان برزگر^۳

^۱ دانشجوی دکتری، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. G.Mohamadi1357@gmail.com

^۲ استاد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Emottaghi@ut.ac.ir

^۳ دانشیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Kbarzegar@hotmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش راهپیمایی اربعین حسینی در تقویت دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل است. این پژوهش از منظر هدف کاربردی بوده، و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی است. به نظر می‌رسد راهپیمایی اربعین با مولفه‌هایی نظیر ترویج فرهنگ مبارزه و استکبارستیزی، تقویت وحدت اسلامی و جهانی‌سازی ژئوپلیتیک شیعه، موجب تقویت قدرت نرم و بالطبع تقویت دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان اسلام و نظام بین‌الملل می‌شود. دستاورد پژوهش حاضر ترمیم جهت‌گیری‌های سیاست خارجی ایران و مناسبات‌گرایی ارزشی با کشورهای اسلامی در محیط پیرامونی به ویژه در کشور عراق و ناظر به پدیده خاص اربعین است. نظر به آنکه شرایط و زمینه‌های لازم برای تقویت گفتمان هلال شیعی از رهگذر مناسکی چون راهپیمایی اربعین حسینی و فرهنگ زیارت، با توجه به استقبال جهان اسلام فراهم است، به عنوان استنتاجات نظری باید مناسکی چون اربعین حسینی در قالب نظریه پخش نیز از سوی پژوهشگران مطالعات اربعینی در دستور کار قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: اربعین حسینی، راهپیمایی، گفتمان شیعی، سیاست خارجی، دیپلماسی عمومی، دیپلماسی فرهنگی، قدرت نرم.

استاد به این مقاله: گل محمدی، حبیب‌الله؛ متقی، ابراهیم؛ برزگر، کیهان (۱۴۰۲). نقش راهپیمایی اربعین در دیپلماسی عمومی ایران. سیاست

متعالیه، ۱۱(۴۰): ص ۲۸۷-۳۰۴. <https://doi.org/10.22034/sm.2021.543986.1784>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۱۰/۰۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۰؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۲۲

© the authors

<http://sm.psas.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

از منظر تبارشناسی، راهپیمایی اربعین حسینی که جلوه‌ای از قدرت نرم و دیپلماسی فرهنگی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را به نمایش می‌گذارد، بخشی از سازوکارهای مربوط به مدل تطابق و سازواری است. در واقع سیاست خارجی مبتنی بر قدرت نرم که راهپیمایی اربعین جلوه‌ای از آن است، به معنای ایجاد مطلوبیت‌های راهبردی در محیط‌های منطقه‌ای است. واقعیت این است که جمهوری اسلامی ایران از منظر جغرافیایی، در محیط پر آشوب غرب آسیا قرار دارد. در این منطقه بازیگرانی محوری، یعنی بازیگرانی چون ترکیه، ایران و عربستان منافع متضادی را دنبال می‌کنند و همواره نوعی رقابت میان این بازیگران برای نقش و جایگاهی‌های منطقه‌ای در حال رقم خوردن است. برای مثال ترکیه نوعثمانی‌گرایی، عربستان سلفی‌گرایی و تضادهای ژئوپولیتیکی و ایران مسئله صدور انقلاب اسلامی و ژئوپولیتیک هلال شیعی را دستمایه نقش و جایگاهی‌های منطقه‌ای در هندسه ژئوپولیتیک غرب آسیا کرده‌اند.

تقویت سیاست خارجی از رهگذر راهپیمایی اربعین، واجد نتایج مطلوبی در عرصه‌های دیپلماسی و سیاست خارجی است. اول آنکه راهپیمایی اربعین حسینی سبب می‌شود که مناسبات رسمی و اشتراک‌های کشورهای شیعه همانند وحدت به نمایش گذاشته شود. همچنین استفاده از راهپیمایی اربعین در عرصه دیپلماتیک و امضای اسناد همکاری در این زمینه، روابط دو کشورهای شیعی منطقه را در مناسبات راهبردی دوچندان می‌کند و در صورت اجرای صحیح، می‌تواند منجر به حل بخش مهمی از مشکلات جهان اسلام شود. حضور جمع کثیری از پیروان مذاهب اسلامی با نژادها و زبان‌های متفاوت و تجمع ایشان تحت شعار «حَبِّ الْحَسَنِ يَجْمَعُنَا»، مویذ این است که اربعین در عرصه دیپلماسی عمومی، به یکی از منابع قدرت نرم مسلمانان برای تقویت وحدت اسلامی مبدل شده است. ضمن آنکه پیاده‌روی اربعین منحصر به شیعه نیست، بلکه بسیاری از اهل سنت و حتی تعدادی از غیرمسلمانان در آن شرکت می‌کنند. افزون بر همه این موارد، نتایج حاصل از بکارگیری الگوی قدرت نرم که برگزاری راهپیمایی اربعین یکی از نشانه‌های آن است، علاوه بر عبور از طعمه و تله‌گذاری‌های امنیتی و سرانجام عبور از مارپیچ امنیت می‌تواند موجب اجماع‌گرایی و وحدت‌گرایی ارزشی شود و گفتمان فرهنگ سیاست‌محور در سیاست خارجی را تقویت کند. از سوی دیگر، همبستگی به وجود آمده منتج از رویه‌ها، انگاره‌ها و ایستارها، هنجارها و اشتراکات بین‌الذنهانی می‌تواند موجب هویت جدیدی در سیاست خارجی شود. گفتمان شیعی در بطن و ثقل مرکز این همبستگی قرار دارد و هویت مسئله اصلی آن است. هویت به وجود آمده در این گفتمان جدید، کارکرد دوسویه دارد. اول آنکه خود را در برابر گفتمان بدیل منطقه‌ای، یعنی سلفی‌گرایی مخرب معرفی می‌کند و دوم آنکه خود را در برابر پارادایم

رایج و ثابت ساختار بین‌الملل، یعنی نواقع‌گرایی و نئولیبرالیسم تعریف می‌نماید. به این ترتیب و با توجه به پژوهش‌هایی که در رابطه با راهپیمایی اربعین انجام شده، به نظر می‌رسد که جای پژوهشی که نقش راهپیمایی اربعین را در تقویت دیپلماسی عمومی ایران مورد بررسی قرار دهد، خالی است. در حقیقت پژوهش حاضر تلاش دارد که خلاءهای پژوهشی در این زمینه را با محوریت موضوع پژوهش حاضر پر کند. لذا، با رجوع به منابع قابل‌اتقان و کسب داده‌ها و اطلاعات سودمند و تحلیل آنها تلاش می‌نماید که به پرسش‌های پژوهش پاسخ مناسبی دهد. با عنایت به موضوع، پژوهش حاضر عهده‌دار پاسخ به این پرسش اصلی است که: راهپیمایی اربعین حسینی چه نقشی در تقویت دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل دارد؟ علاوه بر پرسش اصلی، پرسش‌های دیگری در راستای پرسش اصلی قابل طرح هستند، از جمله: مولفه‌های راهپیمایی اربعین کدامند؟ برگزاری راهپیمایی اربعین حسینی معلول چه دلایل و عواملی است؟ مولفه‌های راهپیمایی اربعین چه تاثیری در تقویت قدرت نرم دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان اسلام دارد؟ راهپیمایی اربعین چه تاثیری بر نقش و قدرت ایران در نظام بین‌الملل دارد؟

داده و یافته‌های پژوهش بر این نکته تأکید می‌کنند که: راهپیمایی اربعین با مولفه‌هایی نظیر ترویج فرهنگ مبارزه و استکبارستیزی، تقویت وحدت اسلامی و جهانی‌سازی ژئوپلیتیک شیعه موجب تقویت قدرت نرم و بالطبع تقویت دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان اسلام و نظام بین‌الملل می‌شود. پژوهش حاضر از منظر هدف کاربردی بوده و روش گردآوری داده‌ها نیز با رجوع به منابع معتبر و قابل‌اتقان، مشاهده، مطالعه و فیش‌برداری است. ماهیت پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و از الگوی نظری قدرت نرم بهره برده است.

۲. قدرت نرم، چارچوبی برای فهم الگوی نظری پژوهش

برای اولین بار واژه قدرت نرم را جوزف نای^۱، تئوریسین آمریکایی برای حوزه‌های امنیت بین‌الملل به‌کار برد. در اساس از واژه فرهنگ، در قاموس و عرف سیاست بین‌الملل به عنوان قدرت نرم یاد می‌شود. در توضیح این اصطلاح با توجه به نظرات مختلف و دیدگاه‌هایی که مطرح شده، باید گفت که قدرت نرم، محصول و برآیند تصویرسازی مثبت، ارائه چهره موجه از خود، کسب اعتبار در افکار عمومی داخلی و

1. Joseph Nye

جهانی، قدرت تأثیرگذاری غیرمستقیم توأم با رضایت بر دیگران است. به طوری که امروزه، این قرائت از قدرت در مقابل قدرت سخت، قدرت نظامی و تسلیحاتی که به نحوی توأم با اجبار و خشونت‌های فیزیکی است، به کار می‌رود. بنابراین، قدرت نرم، توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران بوده و جنس آن از نوع اقتناع و هسته اصلی آن جذابیت است، در حالی که چهره زمخت و سخت قدرت از نوع وادار و اجبار کردن است (درخشه، ۱۳۹۶: ص ۲۷). در دیدگاه نای، قدرت نرم دارای سه منبع کلی یعنی، فرهنگ، ارزش‌های سیاسی و سیاست داخلی و خارجی است. در نظریه قدرت نرم، دیپلماسی فرهنگی به عنوان جزئی از دیپلماسی عمومی، از ارکان قدرت نرم به‌شمار می‌رود که در تعاملی سازگار و هم‌افزا با سایر ارکان قدرت ملی کشور قابل تشریح است (نای، ۱۳۸۲: ص ۱۲). تئوری قدرت نرم با سه عنصر دیپلماسی، دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگی قوام می‌یابد و شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر، قدرت نرم محصول کاربست سه عنصر دیپلماسی، دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگی می‌باشد (نای، ۱۳۸۲: ص ۱۵).

الف) عنصر دیپلماسی در قدرت نرم

دیپلماسی به عنوان فن سازماندهی روابط میان کشورها، به لحاظ مفهومی در یک تعریف کوتاه عبارت است از فن اداره سیاست خارجی یا تنظیم روابط بین‌المللی و نیز حل و فصل اختلافات بین‌المللی از طرق مسالمت‌آمیز (قوام، ۱۳۸۸: ص ۱۸۶). هانس. جی. مورگنتا^۱ دیپلماسی را تدوین و اجرای سیاست خارجی در همه سطوح از صدر تا ذیل می‌داند (مورگنتا، ۱۳۸۴: ص ۲۴۷). در یک تقسیم‌بندی کلی تا اواخر قرن هجدهم، دیپلماسی بسته و مخفی و پس از آن به دنبال دگرگونی‌های مختلف نظام بین‌الملل و پیشرفت تکنولوژی ارتباطات و قدرت یافتن افکار عمومی به خصوص تجربه‌های تلخ ناشی از تحولات نظام بین‌الملل در نیمه اول قرن بیستم و دوران جنگ‌های جهانی به تدریج موجب رویگردانی از دیپلماسی بسته و پنهان و روی آوردن به دیپلماسی باز و آشکار گردید. بر این اساس دیپلماسی سنتی دچار چالش شده و دیپلماسی نوین مبتنی بر سیاست هنجاری و نرم تکوین یافت (درخشه و غفاری، ۱۳۹۰: ص ۱۱). دیپلماسی در دنیای امروز دستخوش دگرگونی‌های اساسی شده و تقسیم‌بندی‌های مختلفی از آن به عمل آمده است.

ب) عنصر دیپلماسی عمومی در قدرت نرم

ظهور و گسترش تکنولوژی ارتباطات، اهمیت یافتن افکار عمومی، جایگزین شدن قدرت نرم به جای

1. Hans j. Morgenthau

قدرت سخت و تحولات دیپلماسی از سنتی به نوین، موجب تولد دیدگاه جدید دیپلماسی عمومی برای تحقق اهداف دولت‌ها در خارج شد (بشیر، ۱۳۹۵: ص ۱۱۳). این اصطلاح بیش از همه در مطالعات دانشگاهی و نیز سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا به کار گرفته شده است. در این راستا، آژانس اطلاعات ایالات متحده آمریکا دیپلماسی عمومی را به معنای تقویت منافع ملی از طریق شناخت، اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر مردم کشورهای دیگر و گسترش گفتگو میان شهروندان و نهادهای یک کشور و همتایان خارجی آنان تعریف می‌کند (آشنا، ۱۳۸۳: ص ۲۴۱).

به نظر می‌رسد که رابطه دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگی، عموم و خصوص من‌وجه بوده و بین آنها دهم تنیدگی شدیدی وجود دارد. در حقیقت، دیپلماسی عمومی، تعامل و تداخل سیاست و فرهنگ در سطوح مختلف است. به عبارت دیگر، جلوه فرهنگی سیاست را می‌توان دیپلماسی عمومی نامید. به همین دلیل، فرهنگ که یکی از مصادیق مهم قدرت نرم می‌باشد، اساس دیپلماسی عمومی را تشکیل می‌دهد.

ج) عنصر دیپلماسی فرهنگی در قدرت نرم

دیپلماسی فرهنگی به عنوان بخشی از دیپلماسی عمومی است که به برقراری، توسعه و پیگیری روابط با کشورهای خارجی از طریق فرهنگ، هنر و آموزش پرداخته و تلاش می‌کند. با استفاده از فرهنگ و عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی بر افکار عمومی دیگر کشورها تأثیر گذاشته و موجب افزایش اعتبار و گسترش نفوذ در عرصه بین‌المللی گردد. در سطحی دیگر، دیپلماسی فرهنگی را باید هنر کاربست و اجرای سیاست‌های فرهنگی توسط نمایندگان رسمی کشورها دانست. در واقع، مهارت و هنر استفاده از توزیع بهینه بودجه تشخیص داده شده برای برنامه‌های فرهنگی توسط دیپلمات‌ها، دیپلماسی فرهنگی نامیده می‌شود (حقیقی، ۱۳۸۶: ص ۶۶).

دیپلماسی فرهنگی در واقع پیشبرد و تأمین منافع ملی از طریق ابزارهای فرهنگی است که نمونه بارز و اعلا استفاده از قدرت نرم بوده که امکان هم‌افزایی تفاهمی را فراهم می‌آورد (رک: قربان‌پور دشتکی، ۱۳۹۶). به دیگر بیان، با برداشت تطبیقی از وجوه مشترک تعاریف مختلف می‌توان چنین نتیجه گرفت که دیپلماسی فرهنگی دو وظیفه مهم شناساندن و شناسایی را با تولید متن‌های مختلف با استفاده از ابزارهای مناسب از روایت تمدنی و فرهنگی یک کشور برای سایر ملت‌ها و کشورها که هماهنگ با اهداف سیاسی آن کشور بوده و با هدف اقناع و اشتراک معنا تولید شده باشند، برعهده دارد (بشیر، ۱۳۹۵: ص ۱۶۶).

د) دلیل انطباق پژوهش با الگوی نظری قدرت نرم

کاربست الگوی نظری قدرت نرم برای موضوعی چون نقش راهپیمایی اربعین در تقویت دیپلماسی

عمومی ایران، بیشتر مرتبط با جنبه نرم‌افزاری تعریف قدرت در فضاهای معطوف به آنارشیک است. واقعیت آن است که استفاده از ظرفیت‌های قدرت نرم، ضمن کاهش هزینه در مواجهه با «دیگربودها» موجب ایجاد هنجارهای جدید برای معنابخشی و انسجام‌دهی می‌شود. به نظر می‌رسد که امروزه عصر اجرایی‌سازی قدرت سخت و یا همان عصر وداع با اسلحه فرارسیده است و قدرت سیاسی الزاماً از لوله تفنگ در نمی‌آید. قدرت نرم می‌تواند موجد دور زدن ماریپیچ امنیت، خنثی کردن تضادهای ژئوپولیتیکی، ایجاد پیچ تاریخی، گفتمان مقاومت، فرهنگ‌ساز، فرهنگ‌آفرین، تنش‌زدا، امیدبخش و بازتولید معنا در حیات اجتماعی و همچنین ساختارهای معطوف به آنارشیک باشد. از این‌رو، فهم قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و ابعاد آن بسیار راهگشا خواهد بود (ملک‌زاده، ۱۳۹۴: ص ۱۳۳). گفتمان فرهنگ‌گرای سیاست‌محور و دکتترین تعامل سازنده همگی از ویژگی‌ها و نشانگان قدرت نرم هستند. اگر سیاست خارجی مبتنی بر مصلحت‌محور و سیاست خارجی منفعت‌محور در چارچوب قدرت نرم و دیپلماسی عمومی نمی‌گنجد، اما قدرت نرم این قابلیت را دارد که سیاست خارجی مبتنی بر مصلحت‌محور و سیاست خارجی منفعت‌محور را به سیاست خارجی فرهنگ‌گرای سیاست‌محور تبدیل کند. اتکاء به انگاره‌ها، ایستارها، قواعد، هنجارهای موجود در راهپیمایی اربعین پاسخ و راهکاری برای تبدیل شدن سیاست خارجی مبتنی بر مصلحت‌محور و سیاست خارجی منفعت‌محور به سیاست خارجی فرهنگ‌گرای سیاست‌محور می‌باشد.

۴. تبیین شناخت‌شناسانه از زمینه‌های شکل‌گیری اربعین حسینی

داده‌های این قسمت از پژوهش دلالت بر آن دارند که شکل‌گیری ابرویداد راهپیمایی اربعین به صورت مستقیم و غیرمستقیم ریشه در زمینه‌های فرهنگی - اعتقادی، زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی و زمینه‌های سیاسی - ملی دارد و کنشگران اجتماعی - فرهنگی جامعه شیعی همواره تأثیرات مهمی را در حفظ و تبدیل آن به یک ابرویداد داشته و کوشیده‌اند از ظرفیت نمادین و معنا‌ساز قیام عاشورا مناسبت‌سازی کنند.

۴-۱. زمینه‌های فرهنگی - اعتقادی شکل‌گیری اربعین حسینی

در شکل‌گیری اربعین حسینی نقش فرهنگ بین‌الذهانی و اعتقادی براساس فهم مشترک از موضوع، نقش فراوانی داشته است. در واقع غنای روایی و ظرفیت‌های حماسه امام حسین (ع) برای بازخوانی و بازتفسیر آن به اندازه‌ای است که طیف‌های مختلف جامعه، از نخبگان سیاسی گرفته تا دولت‌مردان و از عامه مردم گرفته تا روشنفکران، هر یک به نحوی با امام حسین (ع) ارتباط برقرار کرده و ناگزیر از تعریف جایگاه خود نسبت به آن بوده‌اند. این آرزواندیشی را می‌توان در قلب و زبان و همچنین فکر زائران ردجویی کرد و به خوانش گرفت. در

واقع بسیاری از زائران اربعین با کشیدن بار سختی‌ها و مرارت‌های سفر کربلا، گویی با امامشان در روز عاشورا هم ذات‌پنداری می‌کنند و به پالایش معنوی و صفای باطنی می‌رسند. این زائران تلاش دارند نشان دهند که چگونه رنج و مرارت‌های سفر را تحمل کرده‌اند. رنج‌هایی که نه تنها آنان را از ادامه دادن به پیاده‌روی منصرف نکرده، بلکه اشتیاق آنان را بیشتر کرده و باعث شده با حسی از معنویت و تشدید عواطف دینی، راه مقصد را در پیش گیرند (فیروزجانیان گلوگاه، ۱۳۹۶: ص ۲۵).

۴-۲. زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی شکل‌گیری اربعین حسینی

پیاده‌روی اربعین میل به اجتماع‌یابی و تعلق‌گروهی زائران را فراهم می‌سازد. تجربه ناموفق در اجتماعی شدن و احساس نیاز به شناخته شدن به عنوان عضوی از یک گروه مرجع تثبیت شده و تمایل به همبستگی با دیگر اعضای گروه مرجع که در بحث از رویداد اربعین، گروه مرجع همانا اجتماع شیعی است و هویتی که افراد از گروه کسب می‌کنند، این افراد را به عضویت در آن سوق می‌دهد. هویتی که افراد از عضویت در این گروه کسب می‌کنند، یک هویت دینی منسجم و مشترک است که بسان یک عامل جاذب، بسیاری از شیعیان ایران را به‌سوی مشارکت در مراسم موجود در فرهنگ شیعه جذب می‌کند (شفیعا و درودیان، ۱۳۹۶: ص ۸۹).

در واقع، در فقدان و نبود عرصه‌ای برای شرکت در مراسم، جشن‌های عمومی، کارناوال‌ها، فستیوال‌ها و سایر برنامه‌های فرهنگی عمومی در ایران که باعث تجمع هیجان‌های جمعی افراد شده و ابراز اجتماعی افراد را در اجتماعات و مراسم جمعی با دشواری روبه‌رو کرده است، می‌توان گفت که ابرویداد اربعین با تنوعات فرهنگی - محیطی مسحورکننده و هیجانانگیز خاص خود و میزان بالای تجربه‌های بینافرهنگی غریب، غیرقابل پیش‌بینی، هیجان‌انگیز و جذابی که به گردشگران عرضه می‌کند، توانسته است جایگزین مناسبی برای کنش‌گران اجتماعی در ایران باشد. از دیگر جذابیت‌های سفر اربعین پایین بودن هزینه‌های سفر اربعین در قیاس با سایر سفرها است. امکانات و سرویس‌های رفاهی - خدماتی رایگان و عرضه بسیاری از کالاها و اقلام مورد نیاز سفر در مسیر راهپیمایی رضایت‌خاطر تمامی زائران را به همراه دارد. میهمان‌نوازی عراقی‌ها و غلبه فرهنگ زائرسالاری بر تعاملات میان عراقی‌ها و مسافران، این رضایت را تشدید کرده است. این عوامل شهرت و تصویر ذهنی مناسبی را برای ایرانیان ایجاد کرده و این نکته را می‌توان مهم‌ترین عامل افزایش شمار زائران در دوره‌های اخیر برگزاری این رویداد دانست (حسینی جلالی، ۱۳۹۶: ص ۱۴۹).

۴-۳. زمینه‌های سیاسی - ملی شکل‌گیری اربعین حسینی

بسیاری از کشورها برای رسیدن به اهداف مختلفی چون کسب پرستیژ، جلب توجه، و رونق تجارت،

عضویت ملی رویدادها را پیگیری می‌کنند. در این راستا، دولت‌ها می‌توانند براساس نیاز اقتصادی یا در جهت اعتلای اقتصادی، رویدادهایی را خلق یا برگزار کنند، یا براساس مقتضیات خاص هر کشور ممکن است برای فرار از بحران مشروعیت، از رویدادها به عنوان یک عنصر مشروعیت‌بخش استفاده کنند، یا در جهت تقویت هویت ملی برای کشورهایی که با بحران هویت ملی و سرخوردگی اجتماعی مواجه هستند، رویدادها می‌توانند نقش ترمیمی و مثبتی داشته باشند. هر چقدر وسعت رویدادها بزرگ‌تر باشد، تأثیر آنها بیشتر است (اباذری، ۱۳۹۶: ص ۱۸۷).

رویداد اربعین در واقع عاملی برای مشروعیت‌بخشی به حکومت‌های اسلامی در جهت کسب پرستیژ بین‌المللی است؛ این رویداد، پتانسیل مورد نیاز را برای جلب حمایت دولت‌ها و سازمان‌های رسمی کشورهای شرکت‌کننده فراهم می‌کند. پس از فروپاشی دولت و قدرت مرکزی عراق، کشور عراق عملاً با بحران هویت ملی - اجتماعی مواجه شد. به وجود آمدن گروه‌های تندرو تروریستی مانند داعش در منطقه موجب شد عراق خود به عنوان یک کاتالیزور در ساختن یک جبهه متحد در برابر این گروه‌ها عمل کند و همین عامل برخی کشورهای منطقه و دولت عراق را متوجه گسترش و عمق‌بخشی به یک مراسم محلی مانند رویداد اربعین ساخت (بد، ۱۳۹۵: ص ۹۵).

۴-۴. زمینه‌های شکل‌گیری راهپیمایی اربعین حسینی براساس جوامع شیعی منطقه به صورت عام

پیاپی‌ه‌روی اربعین اگرچه ازجمله مناسک دینی است که به لحاظ ریشه‌های تاریخی به شیعیان عراق تعلق دارد، ولی اکنون بعد از گذشت سال‌ها با افزایش معنادار تعداد مشارکت‌کنندگان از ملیت‌های مختلف به حرکت جهانی شیعی تبدیل شده است. رشد سریع جمعیتی این مناسک و گستردگی آن در سطح جهان آن را به عنوان یک پدیده نوظهور مطرح نموده است. در زمان حکومت صدام حسین، محدودیت‌هایی در اجرای این مراسم اعمال شد، ولی با سقوط حزب بعث در سال ۲۰۰۳م، این مراسم احیاء شد و هر ساله علاوه بر شیعیان عراق، شیعیان کشورهای دیگر به‌ویژه ایران نیز به راهپیمایی اربعین می‌پیوندند. بنابر گزارش‌ها، علاوه بر شیعیان، گروه‌هایی از اهل سنت، مسیحیان، یزدیان و دیگر مذاهب نیز در پیاده‌روی اربعین حضور می‌یابند. در برگزاری اربعین حسینی نقش کشور عراق به عنوان میزبان این ابررویداد بیش از کشورهای شیعی منطقه برجسته‌تر و تعیین‌کننده‌تر است (محمودی، ۱۳۹۶: ص ۹۷). نگاهی به پیشینه برگزاری مراسم اربعین در تاریخ عراق نشان‌دهنده تضادی همیشگی میان حاکمیت سیاسی و اقلیت دینی شیعه است. بعد از رخدادهای سیاسی - نظامی خاورمیانه و انتقال قدرت حاکمیت عراق به شیعیان، این تقابل از بین رفت و همین امر موجب افزایش مشارکت شیعیان در این مراسم در سال‌های اخیر و تبدیل

شدن آن به یک ابرویداد شد (احمدی، ۱۳۹۶: ص ۹۹).

عراق جدید برای ایران در دو محور مزیت داشته است: نخست اینکه مانع از شکل‌گیری دوباره کانون بحران علیه مرزهای ایران از داخل عراق شده و دوم اینکه عراق به عمق استراتژیک و منطقه حائل علیه عربستان سعودی و دیگر کشورهای عربی سنی در رقابت با ایران برای تسلط بر خلیج فارس تبدیل شده است. این کشور همچنین می‌تواند مانند یک پلی بالقوه برای ایجاد روابط بهتر بین تهران و کشورهای حوزه خلیج فارس عمل کند. حمله داعش به عراق و اشغال چندین استان بزرگ این کشور، فرصت مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران فراهم کرد تا با حمایت لجستیکی، نیروهای بسیج مردمی موسوم به حشدالشعبی را تشکیل دهد که به‌عنوان نیروهای همسو با ایران، اهداف راهبردی جبهه مقاومت را در عراق و سوریه پیگیری کنند. مسأله دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، حجم مبادلات تجاری دو کشور است که علی‌رغم شرایط تحریمی، نزدیک به ۱۲ میلیارد دلار رسیده است (احمدی، ۱۳۹۶: ص ۱۰۲).

به این ترتیب، جمهوری اسلامی ایران از راهبرد هوشمندانه نفوذ بر جریان‌های شیعی و تشکیل دولت شیعی حمایت کرده و توانسته است، ضمن نفوذ در نیروهای امنیتی عراق، بر دولت‌های شیعی این کشور نفوذ کند؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر حکومت انتقالی عراق به ریاست «ابراهیم جعفری» که روابط بسیار نزدیکی با جمهوری اسلامی ایران داشت، در سه دولت دیگر بعد از سال ۲۰۰۵، نخست‌وزیران عراق روابط حسنه‌ای با ایران داشته‌اند که در خصوص عادل عبدالمهدی، این روابط به بالاترین سطح ارتقاء یافته است. بر این اساس طبیعی است که دولت‌های شیعی عراق در حمایت همسایه شرقی خود باشند و تحولات این کشور برای ایران اهمیت ویژه‌ای داشته باشد (سلیمانی، ۱۳۹۷: ص ۲).

۵. دیپلماسی فرهنگی و قدرت نرم راهپیمایی اربعین حسینی

راهبردهای انسانی دیپلماسی فرهنگی شامل مواردی همچون زیارت اربعین ناظر به بازیگران، کارگزاری‌های کنش‌مند و کنشگر و کارگزاران در دیپلماسی زیارت اربعین است. باید توجه داشت که دیپلماسی کارآمد مستلزم و نیازمند بازیگران و کارگزاران اقتصادی، فرهنگی و سیاسی حرفه‌ای است که این کارگزاران باید آموزش لازم را دیده باشند و شناخت مناسبی از فرهنگ، سیاست، اقتصاد و مکتب تشیع و جامعه مورد نظر داشته باشند. ثانیاً، ایمان به ماهیت و اهمیت قدرت فرهنگی و نرم زیارت نیز لازمه کار است. ثالثاً، ایمان و تعهد به نقش توسعه دیپلماسی برخاسته از منابع قدرت فرهنگی و نرم مکتب تشیع از موارد حائز اهمیت است. رابعاً، هماهنگی، همکاری و هم‌افزایی کارگزاری‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در

قالب ساختاری یک‌دست در سطح منطقه‌ای و جهانی از مستلزمات کار است (بشیر، ۱۳۹۶: ص ۲۵۷).

۱-۵. تمدن‌سازی جهانی اربعین در پرتو ظرفیت‌های فرهنگ جهانی

برپایی تمدن نوین اسلامی در دوران معاصر، با توجه به جهانی شدن فرهنگ غربی، نیاز به عناصر نرم با قدرت اشاعه جهانی دارد. یکی از سازوکارهای تحقق این مهم، با توجه به عناصر نرم و تمدن‌ساز نهاد زیارت، همگرایی تمدنی در طریق زیارت است. زیارت می‌تواند نقش مؤثری در تمدن‌سازی نوین اسلامی داشته باشد. یکی از عوامل بالفعل کردن ظرفیت‌های نهاد زیارت، فراهم کردن سازوکارهای همگرایی در طریق زیارت بر محور محبت اهل‌بیت(ع) است. اربعین یک پدیده کاملاً انسانی و اسلامی است، نه یک پدیده تمدنی به معنای غربی آن، بلکه ظهور یک امت نوین اسلامی است که مدل نظام‌مند آن را می‌توان برای بشر امروز تبیین و آن را در ویرترین جوامع انسانی برجسته کرده و بر آن محاجه کرد. محور همگرایی در زیارت اربعین حبّ‌الحسین(ع) است. به این ترتیب، زیارت اربعین حسینی در تاریخ معاصر از یک منسک شیعی فراتر رفته و هر ساله انسان‌های مختلف از فرهنگ‌های متفاوت با دین، زبان، رنگ و نژادهای گوناگون را با جاذب‌های مغناطیسی به سمت خود می‌کشاند. حضور اهل سنت و مسیحیان و علمای آنان در این راهپیمایی و حتی اسلام آوردن آنان، صحنه‌هایی است که به وفور در این سال‌ها به چشم خورده است. به همین دلیل است که عتبات مقدسه با تأکید بر زیارت اربعین و با دارا بودن ظرفیت‌های مشترکی چون معنویت‌محوری، تنوع جاذبه‌های معنوی، داشتن امتداد تاریخی، مردمی بودن، بستر روابط میان فرهنگی بودن، بهره‌مندی از تنوع علمی، فرهنگی و محیطی، می‌توانند با همگرایی سازمانی، میان فرهنگی و تمدنی، در سطح منطقه‌ای و جهانی، کانون ترویج سبک زندگی اسلامی، منشأ پرورش نسلی مؤمن و انقلابی، سنگر مقابله با تهاجم فرهنگی، جلوه‌گاه تصویری جذاب و با عزّت از تشیع و قبله‌گاه الهام‌بخش منتظران موعود جهانی باشند (جمالی، ۱۳۹۵: ص ۳۲۵).

۲-۵. تمدن‌سازی جهانی اربعین در پرتو ظرفیت‌های جامعه بین‌المللی شیعه

مفهوم جامعه دولت‌ها یا جامعه بین‌المللی به بیش از صرفاً وجود دولت‌های مستقلی اطلاق می‌شود که درگیر روابط در سطوح گوناگون می‌باشند. خود جامعه به رفتار حاکم مبتنی بر مقررات و یا شناسایی آگاهانه هنجارهایی که این رفتارها را تنظیم می‌کند، اشاره دارد. به هر حال این مفهوم یعنی جامعه بین‌المللی از لحاظ کیفی با دیدگاه مکانیکی نسبت به دولت‌ها به عنوان واحدهای کاملاً مستقلی که در شرایط آشوب‌زدگی صرفاً به دنبال منافع خویش هستند، متفاوت است.

اصولاً جامعه بین‌المللی زمانی پا به عرصه وجود می‌گذارد که گروهی از دولت‌ها از یک سلسله منافع و ارزش‌های مشترک خاص آگاهی داشته باشند تا جامعه‌ای را به وجود آورند که آنها خویشتن را مقید و متعهد به مجموعه مشترکی از مقررات در روابط با یکدیگر نمایند و در عین حال در عملکرد نهادهای مشترک سهیم باشند. بدین ترتیب جامعه بین‌المللی به گروهی از دولت‌ها اطلاق می‌شود که در یک سلسله منافع و ارزش‌های مشترک به سر برده و در حفظ نهادهای بین‌المللی سهیم هستند. جامعه بین‌المللی برای ایجاد نظم بین‌المللی، بسیار حائز اهمیت است.

جامعه بین‌المللی شیعه براساس ارزش‌های مشترکی چون ایثار، شهادت، و مقاومت استوار است. حبّ الحسین و همبستگی و اتحاد با محوریت و بازیگری کشورهای شیعی مانند ایران، عراق، یمن، و بحرین هنجارها و ابزار رسیدن به این ارزش‌ها محسوب می‌شوند. قطعاً نظم شیعه‌گرایی برآمده از مناسکی چون اربعین حسینی می‌تواند نظم جدیدی را در احیای آرمان‌های مکتب امام حسین (ع) فراهم کند (امامی، ۱۳۹۷: ص ۱۲۸).

۳-۵. تمدن‌سازی جهانی اربعین در پرتو ظرفیت‌های دولت فراگیر اربعین

تمدن‌سازی اربعین مبتنی بر مجموعه‌ای از انگاره‌ها و ایستارها بوده که منحصر و محدود به دولت‌های شیعه در جغرافیای خاورمیانه نمی‌شود. همین انگاره‌ها و ایستارهای مکتب اربعین است که می‌تواند دولت‌های شیعه دیگری را از جغرافیای آفریقا، اروپا و آمریکا جذب مکتب امام حسین (ع) نماید. به این ترتیب دولت فراگیر اربعین را باید نتیجه اجتماع اربعین حسینی از جغرافیاهای متعدد و متنوع دانست. در چنین دولتی، مناسبات نظام ایمان تنظیم می‌شود و نظام مناسبات انسانی به شکل درستی سامان می‌یابد. شکل‌گیری امتّ واحده براساس این عشق و معشوق مشترک، نتیجه این نظام مناسبات جدید است که بر محور اربعین رخ می‌نماید (امامی، ۱۳۹۷: ص ۱۲۹).

۴-۵. تمدن‌سازی جهانی اربعین در پرتو اقتصاد سیاسی اربعینی

علاوه بر فرهنگ و انگاره‌های عقیدتی، نقش اقتصاد نیز در پیدایی تمدن‌ها غیرقابل انکار است. با مروری بر ادبیات دانش اقتصاد، می‌توان اقتصاد بخش سوم و همچنین اقتصاد غیرپولی را به‌عنوان پارادایم‌هایی معرفی کرد که با الگوی خدمت‌رسانی اربعین حسینی دارای قرابت‌هایی هستند. مع‌الوصف این دو پارادایم هم نمی‌توانند توضیح‌دهندگی چندانی درباره‌ی نظام تأمین خدمات اربعین حسینی داشته باشند. حرکت اربعین حسینی به لحاظ ساختاری دارای مؤلفه‌هایی است که قوه‌ی هاضمه‌ی پارادایم‌های رایج و رقیب در دانش اقتصاد

نمی‌تواند این مؤلفه‌ها را تجزیه و تحلیل کند. از جمله این مؤلفه‌ها می‌توان به بازاری نبودن، عدم موضوعیت بهره‌وری و کارایی، عدم موضوعیت صرفه مقیاس، تنوع در شیوه خدمت‌رسانی، تنوع در شئون اجتماعی خادمان و عدم استانداردسازی نظام تأمین خدمات اشاره کرد. فقدان هرکدام از این مؤلفه‌ها، برای حرکت اجتماعی اربعین تهدیدی به‌شمار می‌آید و حجم زائران اربعین را به شدت می‌کاهد. لذا، دولتی‌سازی، خصوصی‌سازی، بازاری‌سازی و استانداردسازی خدمات در اربعین حسینی از تهدیداتی است که می‌تواند نظام تأمین خدمات را در این حرکت عظیم اجتماعی با مخاطره مواجه کند (معینی‌پور، ۱۳۹۴: ص ۸۹).

تأمین خدمات حرکت‌های عظیم اجتماعی چون اربعین حسینی دارای الگویی متفاوت از الگوهای مرسوم خصوصی و عمومی است و استخراج ابعاد این الگو راه را برای نظریه‌پردازی در اقتصاد مردمی می‌گشاید. نکته آنکه، اربعین حسینی فرایندی است که نظام تأمین مالی آن کاملاً درون‌زاست. به این معنا که تأمین مالی این فرایند توسط مردم، اعم از میزبانان و زائران صورت می‌گیرد. البته حضور سوداگرانه بخش خصوصی در حاشیه این پدیده اجتماعی قابل مشاهده است. همچنین می‌توان در نظام‌نامه‌های بین‌المللی اعم از صدور پاسپورت، ویزا و تأمین امنیت، حضور دولت‌ها را نیز مشاهده کرد که این حضور نیز حضوری سوداگرانه به نظر می‌رسد. دولت‌ها و بخش خصوصی در صورت نبود چنین نظام تأمین خدمات درون‌زایی قابلیت اداره این حرکت عظیم اجتماعی را ندارند. ارائه خدمت در بخش دولتی از محل بودجه عمومی کشورها امکان‌پذیر است و دولت‌ها پیمانکارانی برای بخش عمومی هستند که در بهترین حالت، در ازای ارائه خدمت خود، معمولاً سود طلب نمی‌کنند، اما تا ردیف بودجه‌ای برای یک فعالیت وجود نداشته باشد، آن فعالیت را انجام نمی‌دهند. به عبارت دیگر، فعالیت دولت‌ها ممکن است غیرسود ده باشد، اما به هیچ‌وجه بدون مکانیسم تعیین هزینه، در بخش‌های دولتی فعالیت می‌گیرد. پس، اگر دولتی درصدد باشد خدمات اربعین حسینی را انجام دهد، بایستی مابه‌ازاء مالی خدماتی که در اربعین انجام می‌شود را در بودجه عمومی لحاظ کرده باشد (مه‌دی‌ار، ۱۳۹۴: ص ۱۷۸).

۵-۵. اجتماع‌گرایی و ایجاد جامعه ملل متحد اربعینی در پرتو راهپیمایی اربعین حسینی

اربعین حسینی ظرفیت و پتانسیل اجتماع‌گرایی بین‌المللی را نیز داراست. در این ارتباط، ظرفیت‌های اجتماع‌گرایی بین‌المللی می‌تواند منجر به شکل‌گیری جامعه‌ای گردد که همگرایی ملت‌ها و جوامع در آن به عنوان یک اصل تبدیل شود و الگوهای نظام‌سازی و وحدت‌آفرینی در درون دولت‌ها و در حوزه بین‌الملل را فراهم نماید. همچنین اربعین حسینی ظرفیتی برای تأسیس جامعه ملل اربعینی و حتی قابلیت تأسیس سازمان

ملل متحد اربعینی را نیز دارا است (همایون، ۱۳۹۶: ص ۹۹).

آنچنان که گراهام فولر^۱ گفته است، شیعه به عنوان یک مذهب به هیچ وجه محلی و منطقه‌ای نیست و از یک اندیشه جهانی و عام‌گرا برخوردار است و باید اذعان کرد فقط تشیع است که مبانی نظری امیدبخشی را برای برخورد با مسئله روزآمد کردن اسلام دارد (فولر، ۱۳۷۸: ص ۳۱۱). در واقع و در پرتو شکل‌گیری یک جامعه بین‌المللی شیعی و سازمان ملل متحد اربعینی و با نظام‌مند کردن ساختار سازمان ملل متحد اربعین، این امکان به وجود می‌آید که سازوکارهای متناسب با اصلاح مسائل بین‌المللی حول محور مفاهیم اندیشه‌های اربعین روال‌مند گردد (خانی، ۱۳۹۵: ص ۹۷). این وضعیت می‌تواند منجر به تضمین صلح و امنیت پایدار در ساختار آنارشیک نظام بین‌الملل گردد و همچنین زمینه‌ها را برای همگرایی و همبستگی متقابل براساس نیازهای اساسی خود، با گفتمان‌سازی مشترک در ابعاد مختلف امنیتی-سیاسی و اقتصادی فرهنگی و اجتماعی فراهم نماید. قطعاً تشکیل یک جامعه بین‌الملل شیعی و سازمان ملل متحد شیعی زمینه را برای گفتمان‌سازی فرهنگ شیعی و صدور اندیشه‌های ناب اربعین حسینی در تمام جهان و فراختای گیتی فراهم کند (خانی، ۱۳۹۶: ص ۱۸۹).

۶. نتیجه‌گیری

در یک نگاه جامع و مانع و به عنوان یک نتیجه‌گیری نهایی با توجه به داده‌های پژوهش باید گفت که: قدرت شیعیان تابع متغیرهای فراوانی نظیر میزان سازمان‌یافتگی و انسجام سیاسی، رهبری، دینی و سیاسی، میزان آگاهی و از همه مهم‌تر ماهیت اعتقادات دینی و مذهبی می‌باشد. بی‌شک ژئوپلیتیک شیعه بدون توجه به عقاید و نمادهای آنکه پدیدآورنده ایدئولوژی مذهبی آن است، بی‌معناست. شناخت ژئوپلیتیک شیعه هنگامی میسر است که منابع واقعی قدرت‌ساز ژئوپلیتیک شیعه را بشناسیم. منابعی که برگرفته از اعتقادات، پایه و اصول ناب مذهبی و ایدئولوژی شیعی است. چنانچه این منابع قدرت‌ساز در اعصار گذشته از مقاومت شیعیان مقابل دستگاه خلافت اموی، تا جنبش‌های شیعی ابومسلم و سربداران و حکومت فراگیر صفوی بر پایه هویت و منابع ارزشی شیعی توانست شیعه را به صورت یک مذهب منسجم و یکپارچه مطرح سازد. در عصر مدرن، نخستین جرقه شیعه‌گری و انقلاب‌های مردم‌سالار و حق‌طلبانه، با انقلاب ایران و به رهبری امام خمینی آغاز شد و با پیروزی شیعیان عراق (۲۰۰۳ م.) و حزب‌الله لبنان (۲۰۰۶ م.)، در مقابل محور «غربی-»

1. Graham E. Fuller

عربی» و اختاپوس وهابیت، در پی بیداری روزافزون ملل اسلامی است؛ به گونه‌ای که پس از این حوادث، عنصر شیعه در تکاپوی انقلاب‌های منطقه‌ای خاورمیانه (بحار عربی) و هم‌اکنون با پیروزی در سوریه و عراق (۲۰۱۷م)، تحت عنوان محور مقاومت به راه پرفراز و نشیب خود ادامه می‌دهد.

با توجه به آنچه گفته شد، از ابزارهای توسعه روابط و تاثیرگذاری بلندمدت کشورها، دیپلماسی عمومی است که از یک‌سو هزینه‌بر و از سوی بلندمدت است، اما رخداد اربعین و شور آن در بین شیعیان سبب شده تا دیپلماسی عمومی رنگ و جلوه دیگری گرفته و از چارچوب تعاریف بین‌المللی آن خارج و بازتعریف شود. نظر به آنکه ظرفیت‌های اربعین حسینی می‌تواند زمینه‌ها را برای تقویت دیپلماسی عمومی فراهم کند، راهکارهایی پیشنهاد می‌شود: ۱. تقویت جهت‌گیری‌های سیاست خارجی و دیپلماسی از طریق بکارگیری قدرت نرم و سازواری با الگوهای ارزشی و معنویت‌محور،

۲. مناسبات‌گرایی ارزشی با کشورهای اسلامی از طریق ظرفیت‌های اربعین حسینی برای الگوسازی و نهادینه‌سازی قدرت نرم در سیاست خارجی کشورهای اسلامی،

۳. الهام‌گیری از ظرفیت‌های راهپیمایی اربعین حسینی برای هویت‌سازی و تقویت فرهنگ کانتی برای حل مشکلات و چالش‌ها در سیاست خارجی،

۴. بهره‌گیری از ظرفیت‌های اربعین حسینی برای تعیین گفتمان ژئوپلیتیک شیعه در هندسه ژئوپلیتیک غرب آسیا،

۵. بهره‌گیری از ظرفیت‌های اربعین حسینی برای تمدن‌سازی و شکل‌گیری جامعه بین‌المللی و اجتماع‌گیری شیعی و تفوق‌طلبی و هژمونی‌سازی از طریق ظرفیت‌های سازنده اربعین حسینی در ساختار آنارشیک نظام بین‌الملل.

نظر به آنکه شرایط و زمینه‌های لازم برای تقویت گفتمان هلال شیعی از رهگذر مناسکی چون راهپیمایی اربعین حسینی و فرهنگ زیارت با توجه به استقبال جهان اسلام فراهم است، به عنوان استنتاجات نظری باید مناسکی چون اربعین حسینی در قالب نظریه پخش نیز از سوی پژوهشگران مطالعات اربعینی در دستور کار قرار گیرد. در این ارتباط نظریه پخش عبارت است از فرآیندی که طی آن فرهنگی که علامت مشخصه جامعه‌ای است، در جامعه دیگر به عاریت گرفته شده و پذیرفته می‌شود. به ویژه انقلاب اسلامی ایران که خود موجد نظریه پخش بوده و به بازتولید و رشد گفتمان‌های بدیل کمک کرده است. در دهه سوم انقلاب اسلامی، با گذر زمان و اشباع پیام‌های انقلاب اسلامی در منطقه، به تدریج این پخش به جای تک‌مرکزی، به چند مرکزی تغییر وضعیت و تغییر موقعیت داده و سمت‌وسوی جدیدی گرفته است.

منابع

- آشنا، حسام‌الدین (۱۳۸۳). فرهنگ، ارتباطات و سیاست خارجی، ارائه مدلی برای دیپلماسی عمومی. *دانش سیاسی*، شماره ۲۱. ابازری، عبدالرحیم (۱۳۹۶). *زمینه‌های سیاسی - ملی شکل‌گیری اربعین حسینی*. همدان: همایش بین‌المللی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پاک.
- احمدی، ابراهیم (۱۳۹۶). بازتعریفی از ژئوپلیتیک شیعه با تأکید بر راهپیمایی اربعین. *جغرافیا*، شماره ۱۵.
- امامی، مجید (۱۳۹۷). هم‌گرایی تمدنی در طریق زیارت؛ با تأکید بر پیاده‌روی زیارت اربعین. *دین و سیاست فرهنگی*، شماره ۹. بد، مهدیه (۱۳۹۵). فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵: بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری ابر رویداد اربعین. *باغ نظر*، شماره ۱۵.
- بشیر، حسن (۱۳۹۵). *دیپلماسی گفتمانی (تعامل سیاست، فرهنگ و ارتباطات)*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- بشیر، حسن (۱۳۹۶). *جهانی‌سازی راهپیمایی اربعین: سیاست‌ها و راهبردها*. در: همایش بین‌المللی لقاءالحسین. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- جمالی، مصطفی (۱۳۹۵). *تقش اربعین در مهندسی تمدن اسلامی*. تهران: همایش مسجد و مهدویت.
- حسینی جلالی، سید محمدرضا (۱۳۹۶). *زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی شکل‌گیری اربعین حسینی*. *فرهنگ زیارت*، شماره ۵.
- حقیقی، رضا (۱۳۸۶). *فرهنگ و دیپلماسی در آینه دیپلماسی فرهنگی اتحادیه اروپا در قبال جمهوری اسلامی ایران*. تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.
- خانی، ابراهیم (۱۳۹۵). *جامعه‌شناسی حکمت متعالیه*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- خانی، ابراهیم (۱۳۹۶). *آیین اربعین به مثابه منبع قدرت نرم جهان اسلام*. در: مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی لقاءالحسین. تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ج ۴.
- درخشه، جلال (۱۳۹۶). *دیپلماسی فرهنگی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در ایتالیا؛ فرصت‌ها، تهدیدها و راهبردها*. *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۲۷(۲).
- درخشه، جلال؛ غفاری، مصطفی (۱۳۹۰). *دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در جهان اسلام: فرصت‌ها، اقدامات، اولویت‌ها و دستاوردها*. *مطالعات فرهنگ ارتباطات*، ۱۲(۱۶).
- سلیمانی، موسی (۱۳۹۷). *اربعین حسینی: بانگ بیداری در ماریچ سکوت*. تهران: مرکز مطالعات شیعه‌شناسی.
- شفیعا، سعید؛ درودیان، محمدجواد (۱۳۹۶). *مفهوم‌سازی درک معنویت در رویداد پیاده‌روی اربعین حسینی: براساس تجربه میدانی*. در: همدان: اولین همایش بین‌المللی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پاک.
- فولر، گراهام (۱۳۷۸). *قبله عالم: ژئوپلیتیک ایران*. ترجمه عباس مخبر. تهران: نشر مرکز.
- فیروزجانیان گلوگاه، علی اصغر (۱۳۹۶). *زمینه‌های فرهنگی - اعتقادی شکل‌گیری اربعین حسینی*. قم: پژوهشکده حج و زیارت.
- قربان‌پور دشتکی، علی (۱۳۹۶). هم‌افزایی تفاهمی: چهارچوب راهبردی برای دیپلماسی فرهنگی. *سیاست متعالیه*، ۵(۱۶): ۱۰۳-۱۱۶.

- قوام، سید عبدالعلی (۱۳۸۸). *نظریه و تئوری‌های روابط بین‌الملل*. تهران: انتشارات سمت.
- محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۶). بازتعریفی از ژئوپلیتیک شیعه با تأکید بر راهپیمایی اربعین. *جغرافیا*، شماره ۱۵.
- معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۴). *مدنیت، عقلانیت، معنویت در بستر اربعین*. تهران: سوره مهر.
- ملکزاده، محمد (۱۳۹۴). قدرت نرم نظام جمهوری اسلامی ایران در ابعاد منطقه‌ای (مؤلفه‌ها، دستاوردها و راهکارها). *سیاست متعالیه*، شماره ۱۱: ص ۱۳۳-۱۵۴.
- مورگنتا، هانس، جی (۱۳۸۴). *سیاست میان ملت‌ها*. ترجمه حمیرا مشیرزاده. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- مه‌دیار، میثم (۱۳۹۴). *ظرفیت‌شناسی اربعین: مدنیت، عقلانیت، معنویت در بستر اربعین*. تهران: سوره مهر.
- نای، جوزف (۱۳۸۲). *کاربرد قدرت نرم*. ترجمه سیدرضا میرطاهر. تهران: نشر قومس.
- همایون، محمدهادی (۱۳۹۶). *نقش تمدن‌ساز عاشورا و اربعین، از بعثت و غدیر تا ظهور*. در: *مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی لقاءالحسین*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ج ۴.